

مقاله پژوهشی: گونه شناسی آمایش سرزمینی استان‌های شمال کشور

[20.1001.1.20084897.1401.20.88.9.7](https://doi.org/10.20084897.1401.20.88.9.7)

فتح‌ا... کلانتری^۱، محمدحسن نامی^۲، کاوس خواجه حسینی^۳

دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۱/۲۷

پذیرش مقاله: ۱۴۰۱/۰۲/۲۹

چکیده

در آمایش سرزمین تنظیم رابطه انسان و فعالیت‌های انسان در فضا، رویکردی کل‌نگر، جامع‌نگر و بلندمدت در برنامه‌ریزی محسوب می‌شود. با انجام برنامه‌ریزی آمایش استانی موانع و مشکلات و قابلیت‌های بالقوه در زمینه‌های مختلف اقتصادی اجتماعی و فضایی کشور نمایان خواهد شد. این تحقیق به دنبال شناسایی عوامل جغرافیایی، محیطی و فضایی مؤثر بر فعالیت‌های اقتصادی، سیاسی، نظامی، فرهنگی و زیست‌محیطی، مؤثر بر آمایش سرزمینی استان‌های شمالی است. هدف اصلی تحقیق، تبیین گونه شناسی آمایش سرزمینی استان‌های شمالی است. این پژوهش از نوع کاربردی و توسعه‌ای بوده و به روش تاریخی و توصیفی انجام شده است. جامعه آماری ۸۶ نفر بوده و گردآوری اطلاعات به دو روش، روش میدانی و کتابخانه‌ای انجام شده است. داده‌ها در محیط نرم‌افزار SPSS وارد و با استفاده از روش‌های آمار توصیفی تجزیه و تحلیل شده است. تجزیه و تحلیل سؤالات پرسشنامه به کمک فنون آمار توصیفی و استنباطی به انجام شده و تعداد ۷ مؤلفه با ۱۰۳ عامل مؤثر بر آمایش سرزمینی استان‌های شمالی به دست آمده است، بر اساس نتایج تحقیق مؤلفه‌های نقش‌آفرین در آمایش سرزمینی استان‌های شمالی به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: دفاعی - امنیتی با ۱۳ عامل، جغرافیا با ۱۹ عامل، جمعیت با ۱۵ عامل، زیست‌محیطی با ۱۶ عامل، سیاسی با ۱۵ عامل، اقتصادی با ۱۵ عامل و فرهنگی با ۱۸ عامل.

واژگان کلیدی: آمایش، گونه شناسی، انسان، فضا، جغرافیا.

۱- استادیار علوم دفاعی راهبردی دانشگاه عالی دفاع ملی، نویسنده مسئول، ff.ka@chmail.ir

۲- دانشیار دانشگاه فارابی

۳- دانش‌آموخته دکتری پدافند غیرعامل دانشگاه عالی دفاع ملی

مقدمه

دوره فعلی مطالعات آمایش سرزمین از اوایل سال ۱۳۷۷ آغاز شده است. حاصل مرحله اول این مطالعات تحت عنوان «نظریه پایه توسعه ملی و دیدگاه بلندمدت آمایش سرزمین» در اردیبهشت ماه سال ۱۳۷۹ در جلسه هیئت دولت ارائه شد. در ادامه این مطالعات منجر به تدوین ضوابط ملی آمایش سرزمین و تصویب آن در هیئت وزیران و همچنین نظریه پایه توسعه استانی و راهبردهای بخشی آمایش سرزمین شد که در حال بررسی و تصویب در شورای آمایش سرزمین هست. سند آمایش سرزمین، به عنوان سند بالادستی برای تدوین برنامه‌های عملیاتی بخش و منطقه‌ای کاربرد دارد. با توجه به محوریت فضای سرزمینی در مطالعات آمایش که رویکرد اقلیمی و جغرافیایی آن را نسبت به برنامه‌های بخشی تقویت می‌کند، لازم است این محوریت در تهیه و تدوین نظریات پایه توسعه استان‌ها نیز در نظر گرفته شود. به همین دلیل در این پژوهش صرفاً آمایش سرزمینی استان‌های شمالی کشور شامل گلستان، مازندران و گیلان در چارچوب جغرافیای انسانی، اجتماعی و فرهنگی که سه رویکرد اساسی هستند و به بررسی روابط انسان و گروه‌های انسانی با محیط می‌پردازند. برنامه‌ریزی آمایش استانی به عنوان راه حل مسائل به عنوان یکی از مهم‌ترین رویکردهای برنامه‌ریزی در غالب کشورهای جهان است برنامه‌ریزی آمایشی به بررسی و مطالعه خصوصیات و ویژگی‌های کلی فضای استان و بازیافت قابلیت‌ها در نواحی مختلف آن راه‌حلی برای ایجاد توزیع مناسب الگوهای توسعه و استقرار فعالیت‌های اقتصادی اجتماعی و فضایی را ارائه می‌نماید. (بلوری، ۱۳۹۱: ۲۵) با انجام برنامه‌ریزی آمایش استان قابلیت‌های بالقوه استان تعیین و مشخص شده و اختلافات فاحش میان مناطق توسعه یافته و توسعه نیافته از بین خواهد رفت و سازمان فضایی از تعادل نسبی در توزیع جمعیت و فعالیت برخوردار شده و بهره‌برداری مطلوب از محیط زیست و انرژی و ارتباطات به عمل آمده و محورهای توسعه مشخص و پایه و راهنمای اصلی برای تمامی برنامه‌ها و عاملین تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری در استان به وجود خواهد آمد. مهار سریع و به موقع توزیع نابرابر امکانات و خدمات و تحرک جمعیتی شهرهای کوچک، روستاها و مهار رشد جمعیت شهرهای بزرگ جز با یک نگرش سیستمی و راهبردی بر پایه برنامه آمایش استانی امکان‌پذیر نیست. بنابراین اجرای این تحقیق باعث توزیع و استقرار جمعیت در سطح استان‌های شمالی متناسب با امکانات و استعدادهای بالقوه و ظرفیت‌های جمعیت‌پذیری و ضرورت‌های جغرافیایی در ابعاد ملی و استانی و به وجود آوردن فرصت‌های شغلی جدید و

استفاده از ظرفیت‌های موجود و بالقوه ایجاد اشتغال می‌شود. در این تحقیق سعی بر آن است که با بررسی و مطالعه همه‌جانبه استان‌های شمالی (گلستان، مازندران و گیلان) و شناسایی توانایی‌ها و میزان ظرفیت آن جهت رشد و توسعه ساختار سازمان فضایی موجود مشخص و آمایش مناسب توسعه استان‌های شمالی تهیه شود و این آمایش در نهایت باعث رشد و شکوفایی استان‌های شمالی و تحقق آرمان‌های اصلی ایران اسلامی در جنبه‌های استقلال، پیشرفت، رشد اقتصادی و عدالت اجتماعی باشد. از این نظر تشخیص چگونگی توزیع فعالیت‌های مختلف اقتصادی، سیاسی، نظامی، فرهنگی و زیست محیطی در سطح استان‌های شمالی و نقش جمعیت و جغرافیا در نحوه توزیع و پراکندگی آن‌ها، برای تعیین اولویت‌های توسعه همه‌جانبه امری ضروری و مهم است. با بررسی‌های به‌عمل‌آمده باوجود اینکه اقدامات پژوهشی زیادی در خصوص آمایش سرزمینی در کشور انجام شده است اما این پژوهش‌ها یا به‌صورت آمایش استانی و یا کشوری بوده است در این تحقیق پژوهش‌گران قصد دارند برای اولین بار گونه شناسی آمایش سرزمینی را به‌صورت منطقه‌ای در سه استان شمالی کشور، گلستان، مازندران و گیلان بررسی نمایند. پیوستگی جغرافیایی سه استان گیلان، مازندران و گلستان به‌ویژه قرارگرفته در طبقه آب و هوایی مرطوب که در جمهوری اسلامی ایران خاص این استان‌ها به برکت وجود ارتفاعات البرز هست، یکی از دلایل مهم انتخاب موضوع تحقیق است. لذا آنچه به‌عنوان مسئله اصلی تحقیق ذهن محقق را به خود معطوف نموده این است که عوامل جغرافیایی، محیطی و فضایی مؤثر بر فعالیت‌های اقتصادی، سیاسی، نظامی، فرهنگی و زیست محیطی، مؤثر بر آمایش سرزمینی استان‌های شمالی کدامند؟ با توجه به مسئله تحقیق، هدف اصلی این تحقیق عبارت است از:

گونه شناسی مطلوب سرزمینی منطقه شمال جمهوری اسلامی ایران چیست؟ سؤالات فرعی عبارت‌اند از:

۱. فعالیت‌های اقتصادی، سیاسی، نظامی، فرهنگی و زیست محیطی منطقه شمال کشور مؤثر بر

آمایش سرزمینی چگونه باید باشد؟

۲. عوامل جمعیتی مؤثر بر آمایش سرزمینی منطقه شمال کشور کدامند؟

۳. عوامل جغرافیایی مؤثر بر منطقه آمایش سرزمینی شمال کشور کدامند؟

اهداف تحقیق متناظر با سؤالات هست. این تحقیق از یک‌طرف اکتشافی است و از سوی دیگر سؤال محور و تجویزی هست، به همین دلیل محقق به دنبال اثبات و تأیید فرضیه نیست، پس تحقیق فاقد فرضیه هست.

مبانی نظری

- پیشینه شناسی

تحقیقات انجام شده در قالب رساله و مقاله علمی و پژوهشی مرتبط با این تحقیق عبارتند از: الف- الگوی آمایش سرزمینی منطقه شمال غرب با اعمال اصول پدافند غیرعامل به منظور توسعه ملی. نتایج تحقیق بیانگر این است که محیط جغرافیایی، عوامل ژئوپلیتیک، تهدیدات نظامی و امنیتی در طراحی الگوی آمایش سرزمینی مؤثر است. رعایت پدافند غیرعامل باعث امنیت پایدار منطقه‌ای و بهره‌گیری مناسب از منابع می‌گردد. (جلالی، ۱۳۸۹)

ب- تدوین استراتژی آمایش سرزمینی جنوب شرق کشور. نتایج تحقیق بیانگر این است که در طراحی الگوی این پژوهش تعامل دولت‌های همسایه، تقابل با عوامل ناامنی، تقویت نیروی دفاعی-امنیتی منطقه، عوامل کالبدی و فیزیکی منطقه، توسعه منطقه و رابطه مردم و دولت مؤثر بوده‌اند. (مطالعه گروهی دوره ششم سیاست دفاعی، ۱۳۸۵)

پ- تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی، مطالعه موردی مرزهای شرقی کشور. بر اساس نتایج تحقیق آمایش مناطق شرقی کشور از نوع راهبردی تدافعی است. در تدوین راهبردهای آمایش مناطق مرزی شرق کشور باید به هر چهار عامل اقتصادی، سیاسی، امنیتی و فرهنگی اجتماعی توجه شود؛ بنابراین، عواملی از قبیل اقتصاد، سیاست، امنیت، فرهنگ و اجتماع، از اجزای تشکیل دهنده یک جامعه هستند و با توجه صرف به هر یک از این عوامل نمی‌توان به آمایش مناطق مرزی رسید. (مختاری هشی و همکاران، ۱۳۹۳)

نقاط اشتراک این تحقیق با پیشینه‌های یادشده عبارت‌اند از:

۱- ادبیات و چارچوب نظری تمام پیشینه‌های مذکور که هر یک به زوایای خاصی به مبحث آمایش سرزمینی پرداخته است، می‌تواند به‌عنوان منبع مناسبی در پژوهش حاضر مورد استفاده قرار گیرد.

۲- متدولوژی‌های مورد استفاده در پژوهش‌های مذکور اعم از روش‌های تحقیق، روش‌های گردآوری داده‌ها، روش‌های نمونه‌گیری، روش‌های تجزیه و تحلیل بکار گرفته شده در پژوهش‌های مذکور تا حدودی قابل بهره‌برداری هست.

۳- لازم به ذکر است پژوهش‌های متنوع و متفاوت انجام شده از لحاظ محتوا، مستندسازی، تعاریف و مفهوم، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها کمک قابل توجهی به تحقیق خواهد کرد که جنبه دانش‌افزایی آن‌ها قابل انکار نیست.

نقاط افتراق این تحقیق با پیشینه‌های یادشده عبارت‌اند از:

۱- مجموع بررسی‌ها درباره سوابق عنوان تحقیق نشان می‌دهد که این تحقیق با عنوان بعضی از پیشینه‌های تحقیق قرابت موضوعی دارد، ولی محتوی، اهداف و سؤالات آن به‌روشنی تفاوت‌های آن را با موضوعات مختلف پیشینه‌ها روشن می‌کند و هیچ‌یک از پژوهش‌های مطالعه شده به دنبال تبارشناسی و گونه‌شناسی آمایش سرزمینی استان‌های شمالی نبوده است.

۲- بیشتر مطالعات انجام‌شده از لحاظ موضوعی، به بررسی آمایش سرزمینی در یک استان خاص از کشور ج.ا.ایران (به‌عنوان مثال: مناطق جنوب کشور، مناطق مرزی، استانی و...) پرداخته و الگوهای ارائه‌شده در آن‌ها منحصر و قابل‌استفاده در همان بخش خاص کشور هست.

نکات مغفول مانده در تحقیقات قبلی و نوآوری این تحقیق عبارت‌اند از:

۱- اکثر مطالعات انجام‌شده در حوزه آمایش سرزمینی بوده و کمتر به مبحث «تبارشناسی آمایش سرزمینی به‌صورت منطقه‌ای» پرداخته شده است.

۲- نپرداختن به الگوی راهبردی و در سطح کلان در خصوص آمایش دفاع سرزمینی ج.ا.ایران در برابر تهدیدات نظامی از جمله نکاتی است که در پژوهش‌های مذکور مغفول مانده است.

۳- کلیه‌ی تحقیقات صورت گرفته نشان می‌دهد که تاکنون تحقیقی جامع در رابطه با تبارشناسی و گونه‌شناسی استان‌های شمالی از جمله پیوستگی جغرافیایی سه استان گیلان، مازندران و گلستان به‌ویژه قرارگرفته در طبقه آب و هوایی مرطوب، به برکت وجود ارتفاعات البرز در طبقه آب و هوایی مرطوب همانند قاره اروپا، در آن احصاء شده باشد، انجام‌نشده است. این تحقیق از لحاظ محتوا دارای جامعیت هست و در عنوان و متغیرهای آن نسبت به تحقیقات قبلی نوآوری وجود دارد.

گونه شناسی آمایش سرزمین

به‌طورکلی آمایش سرزمین را مدیریت فضا می‌نامند؛ مدیریتی که تلاش می‌کند در سطوح مختلف بین منافع و عملکرد فردی و اجتماعی، نوعی تعادل و هماهنگی ایجاد کند و همچنین می‌کوشد تا تضاد منافع افراد جامعه را با منافع عمومی جامعه از بین برده، آن را در جهت منافع عمومی جامعه اسلامی هدایت کند. به لحاظ مفهومی آمایش سرزمین ایجادکننده تعادل بین سه عنصر انسان، فضا و فعالیت تعریف شده که تلفیقی از سه عنصر علم اقتصاد، جغرافیا و جامعه‌شناسی است در نتیجه بایستی نقش یک نظام بین‌رشته‌ای را بازی نماید و با تکیه بر نگرش سیستمی و با در نظر گرفتن مؤلفه‌های تأثیرگذار بر فرایند آمایش در حل بخشی از مشکلات جامعه بشری گام بردارد (شریف‌زادگان، ۱۳۸۹: ۸). در بحث آمایش سرزمین، ویژگی‌ها و قابلیت‌های یک منطقه قابل‌بررسی است:

۱. توان اکولوژیک محدوده مورد مطالعه: از نظر محیطی محدوده فوق دارای چه توانمندی ویژه‌ای است که در برنامه‌ریزی‌های افق می‌توان با تکیه بر آن، توسعه کشور را تسریع بخشید.
 ۲. قابلیت‌های اقتصادی: چه نوع فعالیتی و در کدام مکان قابلیت توسعه و استقرار دارد.
 ۳. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه: این که یک منطقه از نظر جغرافیایی چه مزیتی دارد و چگونه می‌توان از آن بهترین استفاده را برد. (زالی، ۱۳۸۹:۳۰).
- ضرورت‌های تهیه و اجرای برنامه‌های آمایشی:**

۱. عدم تعادل‌های موجود در سرزمین، که در آینده ساختار فضایی کشور را با مشکلات جدی روبرو خواهد ساخت.
۲. عدم بهره‌برداری مناسب از امکانات و قابلیت‌های برخی از مناطق که این امر از یکسو موجب حاشیه‌ای شدن قسمت‌هایی از سرزمین و از سوی دیگر موجب فشار فراتر از ظرفیت به منابع و عرصه‌ای محدود خواهد شد.
۳. عدم هماهنگی‌های لازم بین بخش‌های اقتصادی در سطح سرزمین.
۴. به فراموشی سپرده شدن شرایط اجتماعی، قومی و فرهنگی.
۵. رعایت ملاحظات سیاسی - امنیتی ممکن است منجر به بازنگری برخی فعالیت‌ها شود.
۶. سازگاری زیست‌محیطی سرمایه‌گذاری‌ها و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی.
۷. لزوم توجه به مناسبات و تعاملات جهانی و منطقه‌ای و ضرورت لحاظ کردن آن‌ها در برنامه‌ریزی‌های بلندمدت با توجه به اهمیت روزافزون مسائل و ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک
۸. ساماندهی نظام اسکان جمعیت و سطح‌بندی مراکز شهری و نواحی روستایی بر اساس توزیع فعالیت‌ها و امکانات در پهنه سرزمین. (عزتی و همکاران، ۱۳۹۰:۱۰)

توسعه انسانی و آمایش سرزمین

در برنامه آمایش سرزمین، با سه پروسه از رابطه انسان، فضا و فعالیت روبرو هستیم. بآنکه هیچ بخش از فرایند توسعه نباید جدای از سایر بخش‌ها تحقق یابد، ولی در بخش توسعه اجتماعی و فرهنگی، بیش از هر چیز بر "توسعه انسانی" تأکید شده است. چراکه انسان است که محور چنان توسعه‌ای قرار می‌گیرد. آن تمامی فرایندهای پیشین انسانی را می‌بایست دگرگون ساخته و توسعه بخشد. نخست رابطه انسان با طبیعت که به مرتفع ساختن نیازهای زیستی با حفظ زیست بوم، محیط زیست و میراث‌های طبیعی به‌جامانده برای ما منتهی شود. دوم رابطه انسان با انسان که مشخصاً به فرهنگ و مسائل اجتماعی و نهادها و سازمان‌های اجتماعی از یک‌طرف و نیازهای اجتماعی و فرهنگی و حقوق اجتماعی (حقوق خصوصی و عمومی) مربوط می‌شود. و خلاصه

رابطه انسان با خود، که به توانایی‌های خلاقه انسانی، آزادی و ارزش‌ها و هنجارهای معنوی از یک سوی و نیازها و حقوق فردی انسانی از دیگر سوی مربوط شده که درنهایت به خودآگاهی منتهی می‌گردد. آن هنگامی خواهد بود که انسان، فاعل پدیدآورنده هر توسعه، محتوای تحول‌یافته و آفریده شده طی توسعه و غایت مقصود آن باشد. با توجه به محوریت فضای سرزمینی در مطالعات آمایش که رویکرد اقلیمی و جغرافیایی آن را نسبت به برنامه‌های بخش تقویت می‌کند، لازم است این محوریت در تهیه و تدوین نظریات پایه توسعه استان‌ها نیز در نظر گرفته شود. جغرافیای انسانی، جغرافیای اجتماعی و جغرافیای فرهنگی سه رویکرد اساسی هستند که به بررسی روابط انسان و گروه‌های انسانی با محیط می‌پردازند. در برنامه‌ریزی‌های اجتماعی و فرهنگی در جوامع مختلف، پرداختن به چنین رویکردهایی اساسی است و بسیاری از کشورها در برنامه‌ریزی‌های فرهنگی و برنامه‌های توسعه خود، از مطالعات مربوط به آن بهره می‌برند. (حافظ نیا و همکاران، ۱۳۸۸: ۴۳). در فرایند توسعه درازمدت، بهره‌برداری بهینه از تمامی منابع سرزمین، پیوستگی‌های متقابل بین مناطق و جوامع ساکن در آن‌ها را عمق خواهد بخشید. حفظ و تقویت ساختارهای فرهنگی هر منطقه از یکسو و تلاش در بسط و گسترش فرهنگ ملی در پهنه سرزمین به طور هم‌زمان و بدون تبعیض، در مجموع به تقویت ساختار فرهنگی هویت می‌انجامد و زمینه مطمئنی برای پایداری فرهنگی و هویتی در فرایند جهانی شدن به وجود خواهد آورد. در صورتی که اطلاعات و تحلیل‌های آن مبتنی بر مطالعات و تحقیقات علمی از یک طرف و شناخت فرهنگ بومی و محلی از سویی دیگر بوده و برنامه‌ریزی‌ها نیز بر طبق آن تحقیقات، تجارب و فرا تحلیل‌های برخاسته از آن‌ها باشد. در این راه می‌بایست جوامع منطقه‌ای با انواع ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی، جغرافیایی و تاریخی، نژادی و قومی، زبانی و گویشی، دینی و مذهبی و غیره بررسی و هرگونه برنامه‌ریزی و ساماندهی با توجه به آن‌ها صورت گیرد. باید به دنبال فضا‌سازی حساب شده‌ای گشت که بدون پاره‌پاره شدن کشور، اقوام و ادیان مختلف بتوانند از رضایت نسبی در کشور برخوردار بوده و خود را بخشی از هویت ایران‌زمین بدانند و به خواست‌های تجزیه‌طلبانه به‌عنوان تنها راه‌حل متوسل نشوند. (عندلیب، ۱۳۷۹: ۲۹). اصلی‌ترین زیرساخت‌های توسعه پایدار توجه و تقویت سرمایه‌های انسانی و اجتماعی است. همان‌طور که سرمایه فیزیکی، با ایجاد تغییرات در مواد، برای شکل دادن به ابزارهایی که تولید را تسهیل می‌کنند، به وجود می‌آیند، سرمایه انسانی نیز با تغییر دادن افراد یک جامعه برای واگذاری مهارت‌ها و توانایی‌ها به آن‌ها پدید می‌آیند و انسان‌ها را توانا می‌سازند تا به شیوه‌هایی جدید و مطلوب‌تر رفتار کنند. سرمایه اجتماعی به مجموع منابعی که در بنیاد روابط خانوادگی و در سازمان اجتماعی جامعه وجود دارد و برای رشد شناختی و اجتماعی افراد آن سودمند است، اطلاق می‌شود، تفاوت عمده

سرمایه‌های اجتماعی با سرمایه‌های فیزیکی در آن است که کاملاً تعویض پذیر نیستند. امروز پس از سرمایه‌های انسانی و به دنبال آن سرمایه‌های اجتماعی، سخن از سرمایه‌های فرهنگی رفته است. هرگونه اهداف و استراتژی فرهنگی تنها با کمک سرمایه‌های فرهنگی است که عملی شده و تحقق و تداوم آن تضمین می‌گردد. تعامل‌پذیری، ارتباط‌پذیری، مشارکت‌پذیری، میزان پذیرش دیگری و ارزش‌های اخلاقی از این جمله‌اند. سرمایه‌های انسانی و اجتماعی نیز که باید در برنامه‌ریزی بلندمدت آمایش سرزمین تقویت شوند، عبارت‌اند از: مسئولیت‌پذیری، مدیریت، سازمان‌پذیری، نقش‌پذیری، وجدان کاری، تعهدات و روابط اعتباری از آن جمله‌اند. (مؤمنی، ۱۳۸۲: ۲۲-۲۸).

مدل مفهومی تحقیق

با توجه به سؤالات و اهداف و مبانی نظری تحقیق، مدل مفهومی بر اساس تعریف آمایش سرزمینی ارائه شده، ترسیم می‌گردد. در این طرح مزیت‌های فضای طبیعی، اجتماعی و اقتصادی، ساماندهی و نظام بخشی می‌شود. این کار باهدف ایجاد رابطه‌ی منطقی بین توزیع جمعیت و انجام فعالیت‌ها در پهنه سرزمین با توجه به ویژگی‌های فضایی مناطق است. بر اساس تعاریف و مفاهیم متفاوت از توسعه، برداشت‌های گوناگونی نیز از آمایش در ابعاد، اقتصادی، اجتماعی و جغرافیایی آن ارائه شده است. بر اساس مصاحبه به‌عمل آمده با خبرگان و همچنین سؤالات و مبانی نظری تحقیق، در این شکل وضعیت آمایش سرزمینی در ۷ حوزه زیر موردبررسی قرار گرفته است: اقتصاد با ۱۵ عامل - جمعیت با ۱۵ عامل - سیاسی با ۱۵ عامل - فرهنگی با ۱۸ عامل - نظامی با ۱۲ عامل - زیست‌محیطی با ۱۶ عامل - جغرافیا با ۱۹ عامل.

جغرافیا می‌باشند از روش تاریخی استفاده شده و از آنجاکه به دنبال مشخص نمودن و تبیین عوامل یا شاخصه‌های آمایش سرزمینی بر اساس آنچه وجود دارد و بدون دخالت ذهنی هستند، توصیفی تبیینی است، بدین صورت که پژوهشگر آنچه را که وجود دارد مطالعه کرده و به توصیف عینی، واقعی و منظم آن پرداخته است. با توجه به اینکه جامعه آماری برای داده‌ها و متغیرهای کمی محدود و کمتر از ۱۰۰ نفر است لذا جامعه آماری منطبق بر حجم نمونه هست. بنابراین حجم نمونه ۸۶ نفر بوده و به صورت تمام شمار انجام شده است. حجم نمونه دارای آشنایی مناسب با مسائل راهبردی و کلان آمایش سرزمینی هستند و از سوی دیگر آشنایی به محیط جغرافیایی، سیاسی، فرهنگی، نظامی و زیست‌محیطی استان‌های شمالی کشور دارند. داده‌ها در محیط نرم‌افزار SPSS وارد، و با استفاده از روش‌های آمار توصیفی تجزیه و تحلیل شده است. اطلاعات این تحقیق از دو روش میدانی و بررسی اسناد و مدارک گردآوری شده است. در روش کتابخانه‌ای، ادبیات موضوع و اطلاعات نظری موردنیاز با جست‌وجوی کتابخانه‌ای تخصصی، اینترنتی و بانک‌های اطلاعاتی به دست آمده است. در روش میدانی پرسشنامه‌ای تنظیم شد که ۱۰۳ پرسش بسته آن از طریق طیف لیکرت در پنج سطح طبقه‌بندی شد. برای تعیین روایی پرسشنامه از روش روایی محتوا و توزیع د مرحله‌ای پرسشنامه بین صاحب‌نظران بهره‌برداری، و برای تعیین پایایی آزمون از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است و یک نمونه اولیه شامل ۱۰ پرسشنامه بین استادان دافوس آجا پیش‌آزمون گردید و میزان ضریب اعتماد با روش آلفای کرونباخ ۰/۷ به دست آمد؛ بنابراین پرسشنامه مورد استفاده از توان اعتماد لازم برخوردار است.

تعریف صوری و عملیاتی مفاهیم

آمایش سرزمین^۱: آمایش سرزمینی توزیع متوازن و هماهنگ جغرافیای کلیه فعالیت‌های اقتصادی، فرهنگی، سیاسی، زیست‌محیطی و جمعیتی در پهنه سرزمین نسبت به قابلیت‌ها و منابع طبیعی و انسانی را آمایش سرزمین می‌گویند. (حمید قیومی: ۱۳۹۴، ۳۵) این کار باعث رابطه منطقی بین توزیع جمعیت و انجام فعالیت‌ها در پهنه سرزمین طبق ویژگی‌های فضایی مناطق است. آمایش سرزمینی توزیع متوازن و هماهنگ جغرافیایی کلیه فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی در پهنه سرزمین نسبت به قابلیت‌ها و منابع طبیعی و انسانی را آمایش سرزمین می‌گویند. (شیرانی، ۱۳۹۱: ۳۵)

^۱- land management

تعریف عملیاتی آمایش سرزمینی: متغیری است وابسته که شامل کلیه فعالیت‌های اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، زیست‌محیطی، نظامی، جغرافیایی و جمعیتی است که به‌منظور بهبود وضعیت مادی و معنوی در قلمرو جغرافیایی استان‌های شمالی کشور انجام می‌گیرد.

گونه شناسی^۱: واژه تیپولوژی یا گونه شناسی در فرهنگ غربی از ریشه در فرهنگ غربی از ریشه کلمه تایپ^۲ گرفته شده است. واژه تایپ نیز خود برگرفته از ریشه یونانی تپس^۳ و تیپس^۴ در زبان لاتین است. در زبان انگلیسی معادل واژه‌های مدل، نمونه، فرم، دسته، نماد و ویژگی قرار دارد. این واژه با دیگر واژه‌ها ترکیب شده و واژه‌های ترکیبی نو را به وجود آورده است. هرکدام از این واژه‌ها بار معنایی خاص خود را دارند. برای نمونه واژه «ارک تایپ»^۵ هم در فلسفه و روانشناسی به معنای الگوی آغازینه یا کهن الگو، خصیصه و سرشت آمده است. در روانشناسی یونگ به معنای امیثی است که در زمان‌های بسیار دور در پندار آدمی شکل گرفته و در اثر گذشت زمان مبدل به یک کد ژنتیک شده است و از نسلی به نسل دیگر انتقال یافته است. البته لازم به ذکر است که این معنی نسبت به نگاه کاربر آن قابل تغییر است (کرم‌نیا، ۱۳۹۱: ۱۰۴).

تعریف عملیاتی گونه شناسی: متغیری است مستقل که به بررسی نقش مؤلفه‌های فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، نظامی و زیست‌محیطی در استان‌های شمالی کشور می‌پردازد.

استان‌های شمالی^۶:

الف- استان گلستان: این استان به مرکزیت شهر گرگان از شمال با کشور ترکمنستان، از غرب با ساحل شرقی دریای مازندران و استان مازندران، از جنوب و جنوب شرق با استان سمنان و از شرق با استان خراسان شمالی، همسایه است. این استان بر اساس آخرین تغییرات کشوری دارای ۱۱ شهرستان، ۲۱ بخش، ۵۰ دهستان و ۲۴ شهر است. این استان ابتدا از استان مازندران منتزع گردید و با نام گلستان و در سال ۱۳۷۶ به تصویب مجلس رسید.

ب- استان مازندران: این استان به مرکزیت شهر ساری و در کرانه‌های جنوبی دریای مازندران هست و هم‌مرز با استان‌های گلستان، سمنان، تهران، البرز، قزوین و گیلان است. این استان یکی از

1- Typology

2- Typ

3- Taps

4- Typs

5- Ark Typ

6- Northern Provinces

پرجمعیت ترین مناطق ایران از لحاظ تراکم جمعیتی است و دارای ۲۲ شهرستان هست. استان های گلستان، سمنان، تهران که باهم تشکیل مازندران بزرگ را داده بودند و هرکدام در سال های ۱۳۷۶، ۱۳۵۵، ۱۳۴۹ از مازندران جدا شدند.

پ- استان گیلان: این استان به مرکزیت شهر رشت است که از شمال به دریای خزر و جمهوری آذربایجان، از غرب به استان اردبیل، از جنوب به استان زنجان و قزوین و از شرق به استان مازندران محدود می گردد. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، استان گیلان دارای ۱۶ شهرستان، ۵۲ شهر و ۴۳ بخش، ۱۰۹ دهستان و ۲۵۸۳ آبادی دارای سکنه است. (مرکز آمار ایران، ۱۳۹۹)

تعریف عملیاتی استان های شمالی: استان های واقع در شمال کشور ایران که هم مرز دریای خزر واقع شده اند و متشکل از سه استان: گلستان، مازندران و گیلان هست.

تجزیه و تحلیل داده ها و یافته های تحقیق

بر اساس تجزیه و تحلیل به عمل آمده از پرسشنامه های موجود، تعداد ۱۰۳ عامل نقش آفرین بر آمایش سرزمینی استان های شمالی کشور طبق جدول شماره ۳ به دست آمده است. مؤلفه های نقش آفرین در آمایش سرزمینی استان های شمالی به ترتیب اولویت عبارت اند از: دفاعی- امنیتی با ۱۳ عامل، جغرافیا با ۱۹ عامل، جمعیت با ۱۵ عامل، زیست محیطی با ۱۶ عامل، سیاسی با ۱۵ عامل، اقتصادی با ۱۵ عامل و فرهنگی با ۱۸ عامل.

جدول ۱: رتبه بندی مؤلفه های نقش آفرین در توسعه آمایش سرزمینی استان های شمالی با رعایت ملاحظات دفاعی- امنیتی

رتبه	عوامل	آزمون t	رتبه آمایش سرزمینی	تفاوت میانگین	آزمون فریدمن	فاصله اطمینان ۹۵ درصدی	
						پایین ترین	بالا ترین
اولویت بندی	۱- تراکم جمعیت	83.7	55	0	66.6	4.6	4.8
	۲- تعداد جمعیت	68.8	55	0	63.1	4.5	4.8
	۳- جمعیت جوان	60	55	0	61.7	4.5	4.8
	۴- بیکار	57.1	55	0	57.4	4.4	4.7
	۵- مهارت و دانش	56.3	55	0	58.1	4.3	4.6

4.6	4.3	55.8	4.5	0	55	56.3	۶- شاغل
4.6	4.3	54.1	4.5	0	55	59.1	۷- وضعیت بهداشت
4.6	4.2	54.6	4.4	0	55	48.6	۸- نرخ جمعیت
4.6	4.2	53.8	4.4	0	55	43.7	۹- روحیه ملی
4.6	4.2 427	53.2	4.4	0	55	43.7	۱۰- وضعیت سلامت
4.6	4.2 252	53.3	4.4	0	55	43.64 3	۱۱- روستایی
4.5	4.1	48.2	4.3	0	55	39.85 3	۱۲- شهری
4.4	4.1 273	46	4.3	0	55	48.91 7	۱۳- میزان سواد
4.2	4	34.7	4.1	0	55	67.93 4	۱۴- سطح تحصیلات
4.2252	3.8	33.1	4.0	0	55	38.82 7	۱۵- جنسیت
4.6278 2	4.2	52.9	4.4	0	55	54.46 72	میانگین جمعیت
4.8719	4.5	66.7	4.7	0	55	67.84 9	۱- صادرات
4.7744	4.4	60	4.625	0	55	62.02 6	۲- اشتغال دریایی
4.791	4.4	59	4.625	0	55	55.84 6	۳- کشاورزی
4.7576	4.4	60	4.607	0	55	61.37 2	۴- بازارچه‌های مرزی
4.7645	4.4	59.8	4.589	0	55	52.48	۵- گردشگری
4.7318	4.4	58.4	4.571	0	55	57.14	۶- دامداری
4.7061	4.4	56.5	4.553	0	55	59.83 3	۷- منطقه آزاد تجاری
4.7196	4.3	58.7	4.535	0	55	49.43 5	۸- حمایت شبکه بانکی
4.6947	4.3	56.8	4.517	0	55	51.19 9	۹- شیلات
4.6615	4.3 385	55.77	4.5	0	55	55.84 4	۱۰- تسهیلات جذب شده طرح اشتغال روستایی
4.6319	4.2 252	52.65	4.4	0	55	43.64 3	۱۱- متوسط شاخص عمومی کسب و کار

اقتصادی

4.6378	4.1 836	55.22	4.4	0	55	38.92 2	۱۲- کارآمدی نظام بانکی
4.5132	4.1 296	45.63	4.3	0	55	45.15 1	۱۳- متوسط شاخص امنیت سرمایه گذاری
4.499	4.0 367	47.48	4.2	0	55	36.99 9	۱۴- صنایع دستی
4.4162	4.0 481	40.5	4.2	0	55	46.07 8	۱۵- سوآپ (تئاتر کالا به کالا) با کشورهای ساحل دریای خزر
4.678	4.3 24	55.68 7	4.1	0	55. 000	52.25 4	میانگین اقتصادی
4.9287	4.5 713	69.82	4.7	0	55	53.25 8	۱- شورای صیانت از جنگل و دریا
4.8078	4.4 779	60.98	4.6	0	55	56.42	۲- مشارکت مردمی
4.749	4.4 296	58.48	4.5	0	55	57.59 8	۳- مناطق آزاد
4.7473	4.3 956	59.73	4.5	0	55	52.09 8	۴- رسیدن به سهام حداکثری در بستر دریای خزر
4.7573	4.3 498	60.8	4.5	0	55	44.78 6	۵- رسیدن به سهام حداکثری ۲۰٪ در بستر دریای خزر
4.7398	4.3 317	57.89	4.5	0	55	44.54 8	۶- رعایت رژیم حقوقی مناسب برای دریای خزر با همسایگان
4.7156	4.3 201	55.24	4.5	0	55	45.79 1	۶- سازمان های مردمنهاد
4.6618	4.2 667	55.45	4.4	0	55	45.28 8	۷- جلوگیری از عبور خطوط

							انتقال انرژی از بستر دریای خزر.
4.6503	4.2 068	54.88	4.4	0	55	40.02 1	۸- التزام کشورهای پیرامونی دریای خزر نسبت به تعهدات شورای سابق به ج.ا. ۱.۱.
4.5926	4.1 347	49.11	4.3	0	54	38.21 4	۹- احزاب محلی
4.5935	4.1 207	50.14	4.3	0	55	36.93 7	۱۰- نقش شوراهای شهر و روستا
4.5389	4.1 397	47.88	4.3	0	55	43.56 7	۱۱- کنسولگری
4.4287	4.0 713	39.73	4.2	0	55	47.65 2	۱۲- ایجاد شوراهای منطقه ای - چند استانی
4.4716	3.9 927	46.68	4.2	0	55	35.41 6	۱۳- فرمانداری ویژه
4.3702	3.9 571	38.35	4.1	0	54	40.41 2	۱۴- اختلافات سیاسی میان استان‌های شمالی
4.650	4.2 51	53.67 7	4.4	0	54. 867	45.46 7	میانگین سیاسی
4.7829	4.4 671	60.9	4.6	0	55	58.69 3	۱- مسافرت های سیاحتی
4.791	4.4 59	61.36	4.6	0	55	55.84 6	۲- توریست
4.796	4.4 183	59.32	4.6	0	55	48.88 5	۳- پابندی به هویت منطقه‌ای
4.8028	4.4 115	60.56	4.6	0	55	47.19	۴- پابندی به هویت دینی
4.4816	4.0 898	46.45	4.5	0	55	43.84 4	۵- ورزش‌های عمومی وقهرمانی

4.7089	4.3 268	55.63	4.517	0	55	47.39 9	۶- تحکیم خانواده
4.7156	4.3 201	57.5	4.517	0	55	45.79 1	۷- آثار میراث فرهنگی و آثار باستانی
4.7043	4.2 957	54.63	4.500	0	55	44.14 8	۸- تکثر قومیتها
4.6686	4.2 243	55.18	4.446	0	55	40.11 6	۹- رسانه های عمومی و رسمی
4.6444	4.2 128	53.44	4.428	0	55	41.12 6	۱۰- مساجد و کتابخانه ها
4.626	4.1 954	51.6	4.410	0	55	41.05 3	۱۱- اعتبارات فرهنگی
4.6136	4.2 079	51.07	4.410	0	55	43.57 7	۱۲- شهدا
4.5824	4.0 721	49.71	4.327	0	54	34	۱۳- نوع گویش
4.5615	4.0 813	48.84	4.321	0	55	36.06 8	۱۴- نوع پوشش
4.7398	4.3 317	56.82	4.235	0	55	44.54 8	۱۵- پابندی به هویت مذهبی
4.3793	3.9 065	39.27	4.142	0	55	35.12 1	۱۶- سرانه ازدواج و طلاق
4.3537	3.8 963	37.74	4.125	0	55	36.14	۱۷- سرانه مطالعه
4.2541	3.8 53	34.09	4.053	0	55	40.51	۱۸- فعالیت های هنری
4.623	4.2 09	51.89 5	4.416	0. 00 0	54. 944	43.55 9	میانگین فرهنگ
4.8735	4.5 551	64.72	4.714	0	55	59.35 7	۱- تهدیدات دریا پایه
4.8735	4.5 551	65.36	4.714	0	55	59.35 7	۲- اشرف اطلاعاتی
4.8573	4.5 356	64.4	4.696	0	55	58.51 7	۳- قدرت دریایی نیروهای مسلح
4.8489	4.5 439	63.08	4.696	0	55	61.71	۴- توان فرودگاهی (هوای پایه)

4.8409	4.5 162	62.63	4.678	0	55	57.75 1	۵- بسیج مردمی نیروهای مسلح
4.8635	4.4 937	64.26	4.678	0	55	50.71 3	۶- گروه‌های اشرار و معاند نظام
4.8322	4.4 892	63.04	4.660	0	55	54.46 5	۷- سامانه پدافندی
4.8078	4.4 779	60.88	4.642	0	55	56.42	۸- مرز مشترک دریایی
4.8078	4.4 779	61.45	4.642	0	55	56.42	۹- دکترین دفاع دریایی
4.806	4.4 44	61.33	4.625	0	55	51.20 8	۱۰- پشتیبانی هوایی
4.791	4.4 59	60.5	4.625	0	55	55.84 6	۱۱- اجرای رزمایش‌های دریایی
4.7817	4.4 326	61.31	4.607	0	55	52.90 5	۱۲- تهدیدات امنیتی در محیط جنگلی
4.8735	4.5 551	64.72	4.714	0	55	59.35 7	۱۳- تهدیدات دریا پایه
4.824	4.4 90	62.27 5	4.657	0. 00 0	55. 000	56.05 7	میانگین نظامی
4.8814	4.5 471	68.25	4.714	0	55	56.51 9	۱- استفاده بی رویه از مراتع و فرسایش روز افزون خاک
4.8409	4.5	64.48	4.678	0	55	57.75 1	۲- زمین‌های کشاورزی و باغات
4.8	4.4	63.3	4.6	0	54	56.1	۳- برداشت از چوب‌های جنگلی و تخریب جنگل
4.8	4.4	64.9	4.6	0	55	46	۴- حوادث طبیعی
4.766	4.4	62.3	4.6	0	55	58.1	۵- تخلیه

زیست‌محیطی

							فاضلاب صنعتی در رودخانه ها و دریا
4.7	4.4	61.1	4.5	0	55	54.8	۶- ویلا سازی در سواحل دریا
4.7	4.3	61.5	4.5	0	55	52	۷- سیستم کا رأمد جمع آوری و تخلیه زباله های بیمارستانی
4.7	4.3	61.6	4.5	0	55	46.5	۸- تداخل بافت شهری و روستایی
4.7	4.3	61.5	4.5	0	55	46.5	۹- آلودگی آب (دریا سطحی و زیر سطحی)
4.7	4.3	58.6	4.5	0	55	54	۱۰- دفن زباله های شهری در جنگل
4.7	4.3	58.2	4.5	0	55	51.4	۱۱- صید ماهیان و بی توجهی به آبی پروزی
4.6	4.2	55	4.4	0	55	48.8	۱۲- سیستم کا رأمد جمع آوری و تصفیه فاضلاب شهری
4.5	4.1	54.2	4.3	0	55	36.1	۱۳- انباشت زباله های مسافری در سواحل دریا و جنگل
4.5	4.1	51.3	4.3	0	55	39.8	۱۴- تالاب ها
4.4	4	43.5	4.2	0	55	40.2	۱۵- اجرای رزمایش های دریایی
4.3	3.8	39.6	4	0	55	38.6	۱۶- سیستم کارآمد تفکیک و بازیابی زباله های شهری

4.6	4.3	58.1	4.5	0	54	48.9	میانگین زیست محیطی	
4.9	4.6	68.1	4.7	0	55	62.3	۱- سواحل دریای خزر	خبر افشا
4.8	4.5	65.3	4.7	0	55	66.6	۲- افزایش وسعت و سهم ایران از دریای خزر	
4.8	4.5	65.9	4.6	0	55	58.5	۳- امکان استخراج نفت	
4.8	4.5	64.4	4.6	0	55	55	۴- جنگل	
4.8	4.4	61.9	4.6	0	55	51.2	۵- وسعت و شکل سرزمینی ج.ا.ایران در حاشیه دریای خزر	
4.8	4.4	62.0	4.6	0	55	45.6	۶- دسترسی به آب های آزاد از طریق دریای خزر	
4.7	4.3	60.8	4.5	0	55	45	۷- وسعت و شکل دریای خزر جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران	
4.7	4.3	59.1	4.5	0	55	47.8	۸- طول مرزهای آبی استان های شمالی با کشورهای همسایه دریای خزر	
4.7	4.3	60.4	4.5	0	55	44.7	۹- طول مرزهای آبی استان های شمالی جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران	
4.7	4.3	58.5	4.5	0	55	44.5	۱۰- راه های	

							ارتباطی تهران به مشهد
4.7	4.3	58.5	4.5	0	55	46	۱۱- وجود هوای اروپای شرفی در استان‌های شمالی
4.7	4.3	55.2	4.5	0	54	48.6	۱۲- ایجاد جزایر مصنوعی در دریای خزر
4.6	4.2	55.23	4.4	0	55	45.2	۱۳- ایجاد کانال های استراتژیک برای انتقال آب دریای خزر
4.6	4.2	53.8	4.4	0	55	41.1	۱۴- عمق دریای خزر
4.6	4.1	57.3	4.4	0	55	37.1	۱۵- پایین بودن دریای خزر از سطح نقطه صفر بین‌المللی
4.5	4.2	51.1	4.4	0	55	48.4	۱۶- افزایش ارتفاع آب دریای خزر
4.5	4.2	48.9	4.3	0	55	48.4	۱۷- جاده دریایی
4.6	4.1	52.7	4.3	0	55	37.9	۱۸- مجاورت استان‌های شمالی با کشورهای دریای خزر جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران
4.4	3.9	47.64	4.2	0	55	37.2	۱۹- نقش رود ولگا و کانال دن در تجارت استان‌های

							شمالی
4.7	4.3	58.2	4.5	0	54	48	میانگین جغرافیا
4.6	4.3	56	4.4	0	54.9	49.4	میانگین کل

نتیجه‌گیری و پیشنهاد:

الف- نتیجه‌گیری

مناطق پایدارند که می‌توانند از خود دفاع کنند و مناطقی می‌توانند از خود دفاع کنند که دارای توسعه پایدارند. نقش آمایش سرزمین در نظام برنامه‌ریزی کشور بسیار حیاتی بوده و هدف آن بهره‌برداری بهینه از استعدادها و ظرفیت‌های کشور است که در قیاس با سایر سطوح برنامه‌ریزی خرد، کلان و توسعه‌ای دارای هدفی جامع‌تر و فراگیرتر است. در حقیقت نتایج فضایی آمایش تعامل میان انسان و فعالیت‌هایش در فضا و نحوه استقرار جمعیت و فعالیت در سرزمین است و جایگاه آن در سایر برنامه‌ریزی‌ها به گونه‌ای است که تمام برنامه‌های توسعه اجتماعی و اقتصادی در سطح‌های مختلف جغرافیا از آن تأثیر می‌پذیرند. نتیجه تجزیه و تحلیل به عمل آمده از ۷ مؤلفه و ۱۰۳ عامل مؤثر بر آمایش سرزمینی استان‌های شمالی به شرح زیر هست:

الف - مؤلفه اقتصادی، با میانگین ۴,۵ در آمایش سرزمینی استان‌های شمالی نقش‌آفرین است. عوامل نقش‌آفرین این مؤلفه به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: اشتغال دریایی - بازارچه‌های مرزی - صادرات - شیلات - کشاورزی - دامداری - متوسط شاخص عمومی کسب و کار - حمایت شبکه بانکی - تسهیلات جذب شده طرح اشتغال - روستایی - صنایع دستی - گردشگری - متوسط شاخص امنیت سرمایه‌گذاری - منطقه آزاد تجاری - کارآمدی نظام بانکی - سوپ (تهاتر کالا به کالا) با کشورهای ساحل دریای خزر.

ب- مؤلفه سیاسی، با میانگین ۴,۴ در آمایش سرزمینی استان‌های شمالی نقش‌آفرین است. عوامل نقش‌آفرین این مؤلفه به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: مناطق آزاد - فرمانداری ویژه - کنسولگری - ایجاد شوراهای منطقه‌ای و چند استانی - احزاب محلی - سازمان‌های مردم‌نهاد - مشارکت مردمی - التزام کشورهای پیرامونی دریای خزر نسبت به تعهدات شوروی سابق به ج.ا.ایران - رعایت رژیم حقوقی مناسب برای دریای خزر با همسایگان - شورای صیانت از جنگل و دریا - رسیدن به سهم حداکثری در بستر دریای خزر - تلاش برای جلوگیری از عبور خطوط انتقال انرژی از بستر دریای

خزر-رسیدن به سهم حداکثری ۱,۲۰٪ در بستر دریای خزر-نقش شوراها شهر و روستا در محیط زیست-اختلافات سیاسی میان استان‌های شمالی.

پ- مؤلفه دفاعی- امنیتی، با میانگین ۷,۴ در آمایش سرزمینی استان‌های شمالی نقش‌آفرین است. عوامل نقش‌آفرین این مؤلفه به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: تهدیدات دریا پایه- تهدیدات امنیتی در محیط جنگلی- تهدیدات انتظامی در محیط‌های عمومی- قدرت دریایی نیروهای مسلح- اشراف اطلاعاتی- مرز مشترک دریایی- بسیج مردمی نیروهای مسلح- توان فرودگاهی (هوا پایه)- پشتیبانی هوایی- دکترین دفاع دریایی- اجرای رزمایش‌های دریایی- سامانه پدافندی- گروه‌های اشرار و معاند نظام.

ت- مؤلفه فرهنگی، با میانگین ۴,۴ در آمایش سرزمینی استان‌های شمالی نقش‌آفرین است. عوامل نقش‌آفرین این مؤلفه به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: تکثر قومیت‌ها- نوع پوشش- نوع گویش- پایبندی به هویت منطقه‌ای- پایبندی به هویت دینی- پایبندی به هویت مذهبی- ورزش‌های عمومی و قهرمانی- فعالیت‌های هنری- اعتبارات فرهنگی- سرانه مطالعه- تحکیم خانواده- سرانه ازدواج و طلاق- مسافرت‌های سیاحتی- آثار میراث فرهنگی و آثار باستانی- رسانه‌های عمومی و رسمی- توریست- شهدا- مساجد و کتابخانه‌ها.

ث- مؤلفه زیست‌محیطی با میانگین ۵,۴ در آمایش سرزمینی استان‌های شمالی نقش‌آفرین است. عوامل نقش‌آفرین این مؤلفه به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: ویلا سازی در سواحل دریا- انباشت زباله‌های مسافری در سواحل دریا و جنگل- تخلیه فاضلاب صنعتی در رودخانه‌ها و دریا- سیستم کارآمد جمع‌آوری و تصفیه فاضلاب شهری- دفن زباله‌های شهری در جنگل- سیستم کارآمد جمع‌آوری و تخلیه زباله‌های بیمارستانی- سیستم کارآمد تفکیک و بازیابی زباله‌های شهری- برداشت از چوب‌های جنگلی و تخریب جنگل- استفاده بی‌رویه از مراتع و فرسایش روزافزون خاک- تالاب‌ها- صید ماهیان و بی‌توجهی به آبی‌پروری- تداخل بافت شهری و روستایی- زمین‌های کشاورزی و باغات- اجرای رزمایش‌های دریایی- حوادث طبیعی- آلودگی آب (دریا سطحی و زیرسطحی).

ج- مؤلفه جمعیت، با میانگین ۴,۴ در آمایش سرزمینی استان‌های شمالی نقش‌آفرین است. عوامل نقش‌آفرین این مؤلفه به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: تراکم جمعیت- جمعیت جوان- تعداد

جمعیت - نرخ جمعیت - میزان سواد - روحیه ملی - مهارت و دانش - سطح تحصیلات - وضعیت سلامت - جنسیت - شهری - روستایی - وضعیت بهداشت - شاغل - بیکاری.

چ - مؤلفه جغرافیا، با میانگین ۴,۵ در آمایش سرزمینی استان‌های شمالی نقش آفرین است. عوامل نقش آفرین این مؤلفه به ترتیب اولویت عبارت‌اند از: جنگل - راه‌های ارتباطی تهران به مشهد - سواحل دریای خزر - عمق دریای خزر - طول مرزهای آبی استان‌های شمالی با کشورهای همسایه دریای خزر - ایجاد جزایر مصنوعی در دریای خزر

جاده دریایی - ایجاد کانال‌های استراتژیک برای انتقال آب دریای خزر - امکان استخراج نفت - پایین بودن دریای خزر از سطح نقطه صفر بین‌المللی - وجود هوای اروپای شرقی در استان‌های شمالی - مجاورت استان‌های شمالی با کشورهای دریای خزر جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران - طول مرزهای آبی استان‌های شمالی جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران - وسعت و شکل دریای خزر جهت تهاجم دشمن به ج.ا.ایران - دسترسی ج.ا.ایران به آب‌های آزاد از طریق دریای خزر - وسعت و شکل سرزمینی ج.ا.ایران در حاشیه دریای خزر - افزایش وسعت و سهم ایران از دریای خزر - افزایش ارتفاع آب دریای خزر با توجه به اینکه ۲۶ متر از سطح آب آزاد پایین‌تر است - نقش رود ولگا و کانال دن در تجارت استان‌های شمالی.

ب - پیشنهادها

- ۱- وزارت گردشگری و میراث فرهنگی، راهکارهای توسعه گردشگری در روستاهای کرانه ساحلی با تأکید بر قابلیت‌ها و محدودیت‌ها را برای رشد و توسعه گردشگری در دستور کار قرار دهد.
- ۲- وزارت راه و شهرسازی و سازمان مناطق آزاد، به دنبال ارتقاء خدمات بندری پیشرفته، گمرکی و حمل‌ونقل شامل دریایی، ریلی و جاده‌ای و هوایی و ایجاد مناطق آزاد تجاری و بازارچه‌های مرزی در استان‌های شمالی باشد.
- ۳ - شورای صیانت از جنگل و دریا فعال شود و راهبردهای اساسی حفظ، احیا و توسعه جنگل و دریا را تدوین و اجرا نماید.

۴- سازمان محیط‌زیست با مشارکت تمامی بخش‌های دولتی و مردم‌نهاد، راهبردها و برنامه‌های اساسی جهت جمع‌آوری، تخلیه و بازیافت انواع زباله‌های شهری، مسافری، صنعتی و بیمارستانی را تدوین، جذب منابع لازم را پیگیری و برنامه‌ها را اجرایی نماید.

۵- وزارت امور خارجه با قدرت دیپلماسی فعال، برای ایجاد روابط بین کشورهای حاشیه دریای خزر، از این ظرفیت برای ایجاد مناطق آزاد تجاری در جهت توسعه استان‌های شمالی استفاده نماید.

فهرست منابع:

الف- منابع فارسی

- ✓ بلوری، علی، (۱۳۹۱)؛ ملاحظات آمایش سرزمینی و نقش آن در توسعه‌ی چابهار، همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران.
- ✓ حافظ نیا و همکاران، (۱۳۸۸)؛ طراحی الگوی نظری آمایش سرزمین با اعمال اصول پدافند غیرعامل، مجله سیاست دفاعی، سال هجدهم، شماره ۶۹.
- ✓ شریف‌زادگان، محمدحسین، رضوی دهکردی، امیر، (۱۳۸۹)، ارزیابی فرآیند برنامه‌ریزی آمایش سرزمین در ایران و راهکارهای بهبود آن، فصلنامه علوم محیطی سال هفتم، شماره چهارم.
- ✓ شیرانی و همکاران، (۱۳۹۱)، ضرورت جایگاه آمایش سرزمین در برنامه‌ریزی توسعه شهرهای ساحلی با تأکید بر ملاحظات پدافند غیرعامل (مطالعه موردی شهر چابهار)، همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران.
- ✓ زالی، نادر، (۱۳۸۹)، « رویکرد آمایشی در تحلیل نظام شهری با تأکید بر مفهوم مناطق همگن و اداری»، فصلنامه مطالعات و پژوهش‌های شهری و منطقه‌ای، شماره ۴.
- ✓ عندلیب، علیرضا و مطوف، شریف، (۱۳۷۹)، «شناخت مبانی آمایش مناطق مرزی با نگاهی تحلیلی به منطقه نهبندان»، دانشگاه شهید بهشتی، تهران.
- ✓ عزتی نصرا... و همکاران، (۱۳۹۰)، نقش و جایگاه آمایش مناطق مرزی در نظام برنامه‌ریزی (مطالعه موردی: مناطق مرزی ایران)، فصلنامه نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی - سال سوم، شماره چهارم، پاییز ۱۳۹۰.

- ✓ کرم نیا، رضا، (۱۳۹۱)، نگرشی بر راهبردهای مؤلفه فرهنگی-اجتماعی در آمایش سرزمینی دریای جنوب و سواحل مکران، همایش ملی توسعه سواحل مکران و اقتدار دریایی جمهوری اسلامی ایران.
- ✓ مؤمنی، مصطفی، (۱۳۸۲)، اشاره‌ای به خصلت میان دانشی آمایش سرزمین و جایگاه آن در جغرافیا (قسمت سوم)، «مجله رشد آموزش جغرافیا، شماره ۶۴.
- ✓ مرکز آمار ایران (۱۳۹۹)، سالنامه آمار اطلاعات سازمان جغرافیایی.

ب - منابع انگلیسی

- ✓ FAO; The state of world fisheries and Aquaculture, (2007); Rom, Italy: FAO.
- ✓ ADB; Transit Transport Arrangement Between Afghanistan and its Neighbouring Countries", (2005), Submitted by Philippe Chabanus Consultancy to Second Ministerial Conference on Transport and Trade in Central Asia 3-4 March, ABD Head Quarters, Manila, Philippines, Advance Copy.